

УДК 94:327

ВИКЛИКИ ПОЛІТИЦІ ІНТЕГРАЦІЇ ТА МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ

**СОЛОШЕНКО В.В.,
кандидат
історичних наук,
доцент,
учений секретар
ДУ «Інститут
всесвітньої історії
НАН України»**

У статті аналізується коло проблем політики інтеграції до суспільств країн об'єднаної Європи мігрантів із третіх країн. Особливо розглядаються проблеми і виклики, з якими зіткнулися провідні держави Європейського Союзу, сповідуючи парадигму мультикультуралізму на сучасному етапі глобалізації.

Ключові слова: глобалізація, міжнародна міграція, політика мультикультуралізму, Європа.

Проблема інтеграції в суспільство мігрантів у провідних країнах Європи набула останнім часом особливого звучання і стала однією з основних тем для наукових, політичних і громадських дискусій.

Відомо, що після Другої світової війни до Німеччини приїжджали переважно турки, до Франції – переважно алжирці та марокканці, до Великобританії потягнувся потік мігрантів з Індії та Пакистану. Слід підкреслити, що в перші роки, а то й десятиліття на національному рівні цих держав панувала «філософія повернення» (return philosophy). Іншими словами, домінувало уявлення про те, що імміграція носить тимчасовий характер і, тому не стоїть завдання інтеграції іммігрантів, а навіть навпаки – не варто їй сприяти, щоб не стимулювати приїжджих залишатися на постійне проживання. Однак, поступово ставало очевидним, що ті іммігранти, які прибули в більш благополучні країни об'єднаної Європи, впродовж довгих років не збираються повертатися додому, але при цьому все ще погано інтегровані до приймаючого співтовариства. У результаті виникла гостра

проблема для країн, які приймають мігрантів, – це їх адаптація та подальша інтеграція.

Загалом, сьогодні на території Європейського Союзу проживає близько 20 млн. іммігрантів з третіх країн. А це становить близько 4% від загальної чисельності населення всього Євросоюзу¹. Переважно вони являють собою носіїв іншої культури, традицій і віросповідань. Історично на території ЄС склалося кілька національних моделей інтеграції іммігрантів. Найяскравішими з них можна виділити такі як: британська модель мультикультуралізму, французька республіканська модель громадянської нації та етнічна німецька модель, характерна для Німеччини до 2000 -х років. Незважаючи на відмінності у підходах, позиції держав ЄС стали зближуватися і набувати все більш рестриктивного характеру. Це було пов'язано з тим, що деякі ліберальні моделі не виправдали себе і на авансцену вийшли принципи мультикультуралізму.

Дискурс мультикультуралізму налічує вже кілька десятиліть і весь цей час супроводжується гострою полемікою. В останні роки мультикультуралізм часто піддається гострій критиці, що, однак, не зменшує інтерес вчених і політиків до цього явища. Актуалізація проблематики, пов'язаної з культурним плюралізмом, мультикультурним суспільством значною мірою зумовлена економічними та соціально-політичними перетвореннями в державах і світі, що проходять в епоху глобалізації.

Наростаючі процеси глобалізації загострюють багато проблем полікультурних суспільств, зокрема, піддається випробуванню, як сама ліберальна концепція, так і вимірювання толерантності в сучасних суспільствах. До цього слід також додати і потужний вплив американської культури, як і в цілому процесу вестернізації, з якими асоціюються побоювання втратити свою культурну ідентичність. У цих умовах актуалізується важливе завдання: переосмислення ролі і значення мультикультуралізму. Адже саме він був покликаний, в ідеалі призвести до безконфліктності сучасних мультикультурних суспільств.

Парадигма, виражена терміном «мультикультуралізму» означає теорію, політику і практику неконфліктного співіснування в одному соціальному просторі численних різноманітних культурних спільнот. Мультикультуралізм проголошував курс переходу від політики «включення» індивідуальних і групових відмінностей в більш широкі структури до політики «визнання» їх права на існування

в якості інших. Мультикультурна свідомість – це діалогічна свідомість. Але, щоб вступити в діалог з іншим типом свідомості, культура повинна допускати всередині себе поліфонію різних голосів. Тому діалогічна свідомість передбачає, що інонаціональна може увійти як ціннісно значуща в національний менталітет, а може і увійти в суперечність, конфлікт.

У процесі культурної взаємодії відбувається усвідомлення множинності культур, різноманіття світоглядів і можливості різних оцінок одного і того ж факту носіями різних культур і віросповідань. Це в особливій мірі стосується спільнот, які приймають іммігрантів. А тому постає питання про вироблення прийомів, здатних вирішити проблему міжкультурної, міжнаціональної взаємодії без силових дій і економічних санкцій. Таким підходом на сьогоднішній день бачиться принцип толерантності, основні положення якого були декларовані ЮНЕСКО 16 листопада 1995 року. Слід погодитися зі справедливістю багатьох положень цієї Декларації. Дійсно, ескалація нетерпимості і конфліктів потенційно загрожує всім частинам світу, а тому порозуміння необхідно знаходити не тільки на рівні політичного спілкування, а й у повсякденному житті, формуючи шанобливе ставлення до самотності представників різних культур.

Разом з тим, практика мультикультуралізму в Європі останнього часу дає збої. Не так давно лідери провідних країн ЄС визнали провал мультикультуралізму в своїх країнах. І на порядок денний вийшли завдання переосмислення практики інтеграції іммігрантів у приймаючих спільнотах, посилення вимог до прибуваючих на роботу і проживання іноземців в європейському суспільстві. Особливо суворі заходи сьогодні існують в Нідерландах, Австрії, Данії. Тут для іммігрантів обов'язковим є успішне проходження мовних курсів, курсів з інтеграції. За порушення зобов'язання передбачаються штрафи і навіть висилка з країни. Так, згідно з австрійським законодавством, наприклад, в тому випадку, коли за перші два роки свого перебування іммігрант незадовільно пройшов або зовсім не пройшов мовні курси, то він обкладається штрафом. Далі, якщо цей строк перевищив три роки, то іммігрант може бути висланий з країни на підставі його небажання інтегруватися. У Німеччині відповідність критеріям інтеграції (знання німецької мови та культури) поряд із гарантією, що іммігрант не залежить від соціальних допомог, часто є однією з умов його працевлаштування в країні.

При існуючих розбіжностях в політиці країн-членів з інтеграції іммігрантів, на рівні Євросоюзу давно робляться спроби об'єднання зусиль у цій сфері. Ще на саміті Європейської Ради у Страсбурзі в 1989 р обговорювалося питання про включення розділу про імміграційну політику в Договір про Європейський Союз. Але думки країн-учасниць у цьому напрямі тоді розійшлися. Проте з часом все ж загальна лінія і вимоги до іммігрантів стали характерними для країн - членів ЄС. Її все більше відрізняли підходи та складові так званої політики мультикультуралізму, яка була покликана, в ідеалі, призвести до безконфліктності життя багатонаціональних і сучасних мультикультурних європейських суспільств.

Однак, як показав час, уряди Німеччини, Франції, Великобританії та інших країн не змогли передбачити ту важливу складову мультикультуралізму, що мігранти принесуть з собою свою культуру, звичаї, мову і залишаться у них в країні назавжди. Також виявилось, що дуже багато з іммігрантів не прагнуть інтегруватися в прийнявші їх співтовариство.

Приклад Німеччини – один із найбільш яскравих в питанні імміграції в Старий світ. Після заяви в 2010 р. Федерального канцлера Німеччини Ангели Меркель про те, що політика мультикультуралізму провалилася, суспільство Німеччини розділилося на два табори. Звичайно, на офіційному рівні Німеччина обурилася такою постановкою питання. Однак, толерантну Європу охопив жах, коли дуже скоро стало зрозуміло – велика частина німців розділяє висновки скандального автора Тіло Саррацина – екс-члена правління Бундесбанку. Він першим «вивів у світ» тему краху мультикультуралізму. Після публікації його книги «Німеччина самоліквідується» і бурхливого скандалу ідея, спочатку викликавши відторгнення, тепер широко обговорюється в правлячих колах Європи. Серед противників мультикультуралізму виявилися як ліві, так і праві політики. Можна констатувати той факт, що ця ідея згуртувала європейців. Сам Т. Саррацин висуває три тези. Перша – Німеччина «стискається». Кожне наступне покоління на третину менше, ніж попереднє. Друга – чим бідніше й неосвіченіше сім'я, тим більше в ній дітей. І третя – політика країни в корені невірна. У автора немає претензій до вихідців зі Східної Європи, В'єтнаму та Китаю, його турбують приїжджі з мусульманських країн. Книга досить незвичайна для політкоректної Німеччини. Наприклад, Т. Саррацин

відкрито пише про те, що за своїм інтелектуальним рівнем іммігранти з країн Північної Африки та Близького Сходу стоять нижче німців. І взагалі, у них є «генетичні порушення» через практику близькородних шлюбів (таких в Туреччині, за його даними, більше 20 відсотків). Тому мусульманські іммігранти за своїм інтелектуальним і професійним рівнем завдають лише шкоди економіці і суспільству Німеччини².

Навесні 2009 р. Т. Саррацин став членом правління Федерального банку Німеччини, відповідальним за такі питання, як грошова емісія і обіг готівки. Тіло Саррацин вперше з чиновників такого рівня відкрито поставив питання про мусульманських мігрантів у Німеччині. У своєму інтерв'ю він дорікнув турків і арабів, які живуть у Німеччині, в небажанні інтегруватися в німецьке суспільство. Громадський скандал призвів до того, що керівництво Федерального банку Німеччини відсторонило Саррацина від керівництва низкою напрямів. Однак виявилось, що німецьке суспільство позитивно відгукнулося на виступи члена правління Федерального банку. Після хвилі революцій, що прокотилася на Близькому Сході, потоки мігрантів стрімко вирушили до Європи і з'ясувалося, що не таким терпимим, як здавалося, є Старий Світ в цілому, не тільки Німеччина.

Варто зазначити, що канцлер Німеччини Ангела Меркель заявила наступне: «На початку 1960-х наша країна запросила іноземних робітників до Німеччини, і зараз вони тут живуть.

У свою чергу, тодішній президент Франції Ніколя Саркозі, після виступу канцлера Німеччини А. Меркель висловив своє бачення проблеми: «Моя відповідь – безумовно, це провал». Президент вважав, якщо людина приїжджає до Франції, вона повинна стати частиною французької нації, а якщо не збирається цього робити – бажаним гостем в країні не стане. Як підкреслив президент, Франція не мінятиме свого способу життя, не стане переглядати концепцію рівності чоловіків і жінок і не змиряться з тим, що хтось може заборонити дівчаткам ходити до школи. Крім того, французи, за словами президента, не хочуть, щоб люди молилися на вулиці у всіх на очах. «Ми були дуже стурбовані ідентичністю того, хто приїждить до країни, і звертали недостатньо уваги на ідентичність країни, яка приймає приїжджого», – заявив Саркозі. Дещо пізніше А.Меркель підтримав і прем'єр – міністр Великобританії Девід Кемрон. Він закликав до переходу до «мускулистого

лібералізму»: «Якщо ми хочемо подолати цю загрозу (доморощений ісламський екстремізм), я думаю, час перегорнути сторінку із запалими методами минулого», – заявив він. У той же час російські лідери не бачать нічого поганого в «методах минулого»³.

Європа послідовно наступає на права меншин на їх «культурні особливості». До школи не пускають в хіджабах, це також викликає протести. У свою чергу, місцеве населення, скажімо, у Швейцарії, активно протидіє будівництву мінаретів.

Проблеми мультикультуралізму не існувало в Європі в 60–70-х роках, при тому, що кількість іммігрантів була досить високою. Поки діяла соціальна держава, проблем не було. Люди приїжджали і включалися в суспільство в тій мірі, в якій вони інтегрувалися, вони освоювали мову, культуру, цінності, традиції, спосіб мислення. У результаті в тій же Європі національні громади розпалися на дві частини, це дуже чітко видно, наприклад, по туркам у Німеччині. Те ж з арабами у Франції. Перша частина, як їй належить відповідно до ідеології мультикультуралізму, ходять до школи в хіджабах, не сприймають мову, культуру. Друга частина – цілком взаємодіє з французами, німцями чи англійцями настільки, що дівчатка арабського походження перемагають у конкурсах краси⁴.

Меркель озвучила те, що не наважуються вимовити вголос інші європейські лідери: мультикультурне суспільство створює для Європи стільки ж проблем, скільки і вирішує. Хоча спочатку, ідея мультикультуралізму – ліберальна і гуманна концепція, сформульована європейцями, припускала все краще. Згідно їй – іммігранти, живучи в Європі, мають право зберігати свою мову, релігію, культуру і самобутність. Саме зберегти, а не вважати єдиним прийнятним для себе, відкидаючи всі підвалини життя європейських країн⁵.

Спочатку німці взагалі не припускали, що їм доведеться вирішувати проблему міграції та інтеграції в суспільство. Мігранти, які виконували в середині ХХ ст. роль дешевої робочої сили, на думку німців, повинні були покинути країну, коли в них відпаде необхідність. Так робили, зібравши грошей, багато іспанців, італійців і португальців, які приїжджали на роботу до Німеччини. Але багато мігрантів, в основному з Туреччини, вважали за краще залишитися в Німеччині. Пізніше вони перевезли туди ж свої сім'ї і стали обзаводитися дітьми. В останні ж десятиліття до Німеччини, як, втім, і в інші країни Євросоюзу, хлинули сотні ти-

сяч арабів, які ще з великими труднощами асимілюються в європейське суспільство⁶.

Інтеграція в європейське суспільство мігрантів сповільнилася і майже зійшла нанівець в силу об'єктивних обставин життя – в міру зростання національних громад. Прибулі не бажають освоювати мову, знайомитися з культурою Європи, нехтують суспільними інститутами, вважаючи за краще отримувати мінімальну допомогу з безробіття і жити при цьому в Європі. Потрапивши в район проживання мігрантів з країн Близького Сходу, наприклад, з Туреччини, констатуємо наступне: всі вивіски тут турецькою мовою, на вулиці чути турецьку мову. Не дивно, що їх діти потім відчують великі труднощі під час навчання в школі, майже не розмовляючи німецькою мовою. Очевидно, що мігранти з мусульманських країн мало цікавляться цінностями і долею Європи. Така поведінка мігрантів, помножена на різкі дебати в суспільстві, викликає відторгнення у європейців. Проблема взаємин з мігрантською спільнотою в західноєвропейських країнах стає головним пунктом внутрішньо – політичного порядку денного. Міжнаціональні тертя призвели до того, що влада Франції наклала заборону на носіння традиційних мусульманських головних уборів для жінок. Іслам вже став другою за чисельністю прихильників релігією Старого Світу. Німецькі дослідники стверджують, що внаслідок високої народжуваності і продовження мусульманської імміграції з країн Північної Африки і Близького Сходу, процес ісламізації Європи буде негайно прискорюватися. У Німеччині нараховується близько 200 мечетей і будуються нові.

За даними міністра внутрішніх справ Німеччини Томаса де Мезьєра від 10 до 15% мігрантів у Німеччині відверто відмовляються інтегруватися в німецьке суспільство. У свою чергу, міністр у справах сім'ї, жінок, соціального розвитку та інтеграції Нижньої Саксонії – Айгюль Озкан заявила, що сподівається на зміну поглядів Саррацина, зазначивши, що іммігранти в Німеччині сприяють економічному зростанню країни та її процвітанню. Натомість, проведене автором статті опитування пересічних громадян Німеччини дає підстави стверджувати, що це явище мало місце ще 10-15 років тому – ніяк не сьогодні.

А.Меркель зазначила, що Німеччина як і раніше залишається відкритою країною, однак нам не потрібна імміграція, яка тисне на нашу соціальну систему, іноземні фахівці, які поповнюють армію

безробітних. Християнство не є державною релігією, це залишається на власній совісті громадян. Говорити німецькою мовою в країні, за словами Меркель, тепер зобов'язані всі.

Сьогодні можна з упевненістю стверджувати, що в Європі, і зокрема в Німеччині, ідея мультикультуралізму не спрацювала. Варто зазначити, що професор факультету політології та міжнародних відносин Кентського університету Річард Саква дотримується іншої точки зору. «Я не згоден з тим, що мультикультуралізм на Заході себе вичерпав .. мультикультуралізм – ... це набагато глибша ідея єдності в різноманітності і різноманітності в єдності. Я не вважаю, що ідея мультикультуралізму померла. Померло його догматичне бачення», – вважає Р. Саква. Вчений визнав, що єдина Європа досі не визначилася з тим, що є для неї ідентичністю⁷.

Вчора всі країни Євросоюзу в тій чи іншій мірі страждають від іммігрантів, корінні жителі європейських країн все частіше закликають скасувати політику мультикультуралізму. Критики мультикультуралізму стверджують, що Європа переживає руйнування багатокіткових культурних засад, розвинених культурних традицій.

Франція є однією з найбільш «ісламізованих» держав Європи. У Франції офіційно зареєстровано близько 5 млн. мусульман, що становить майже 10% усього населення, а за чисельністю релігійних груп мусульмани знаходяться на другому місці після католиків. У Франції живуть вихідці з більш ніж 127 держав світу, але домінують за чисельністю мігранти з країн Магрибу (Марокко, Алжир, Туніс), «Чорної Африки», Туреччини, Близького Сходу та інших країн. Також численна і турецька діаспора, яка досягає чисельності в 400 тис. осіб. Мусульмани переважають серед мігрантів. Загальна чисельність мечетей і молебних залів досягає 1500. У країні діє понад 2000 ісламських асоціацій, релігійних і культурних центрів⁸.

Франція кінця ХХ – початку ХХІ століть зіткнулася з екстремістськи налаштованою молоддю, серії терактів, підпалами автомобілів, нападами на мирних громадян. У Франції, як і в Німеччині мусульманське населення живе осібно і не бажає інтегруватися в європейське суспільство з його культурними та моральними цінностями.

Велика Британія ж являє собою яскравий приклад втілення в життя моделі «жорсткого» мультикультуралізму. Саме політика «жорсткого» мультикультуралізму, на думку російського доктора

богослов'я А. Федосєєва, привела Великобританію сьогодні до величезних проблем співіснування мігрантів та корінного населення. Корінні британці все частіше змушені залишати території з домінуючим відсотком іммігрантів та інших етнічних меншин⁹.

У Великобританії за останні кілька років число мусульман досягло вже близько 3 млн. чоловік. Найбільша концентрація мусульман спостерігається в Лондоні, в Уест – Мідлендс, Йоркширі, в північно-західних регіонах і т.д. Безробіття серед мусульман зустрічається частіше, ніж в інших релігійних громадах. На сьогоднішній день у Великобританії діють близько тисячі мечетей, активно функціонують ісламські школи.

Таким чином, політика мультикультуралізму на сьогоднішній день не зняла гостроту інтеграції іммігрантів в європейських країнах. З кожним роком суспільство провідних країн об'єднаної Європи стає не менш розрізненим, ніж раніше. А деякі мусульмани, їх представники захоплюються екстремістськими ідеологіями. Але вина тут не політики мультикультуралізму, її принципів, а скоріше практики реалізації цих підходів, ідей, коли результатом стає взаєморозуміння і збагачення культур, а не підігрів та розпалювання етнічних та конфесійних відмінностей. Важливо також відзначити, що проблеми пов'язані з політикою мультикультуралізму в різних країнах Європи мають схожу історію і ряд наслідків.

Рішення досить складної проблеми, яка сколихнула всю Європу, буде залежати найбільшою мірою, якщо не повної мірою, від зважених і продуманих стратегічних кроків, коригування своєї конкретної політики в цій доволі чутливій сфері. Саме від урядів країн-членів ЄС, зокрема, континентальних – Німеччини, Франції і трохи віддаленої Великобританії корінні і новоприбулі громадяни чекають конкретних кроків спрямованих на поліпшення стану справ у цій сфері життя суспільства.

У контексті цих завдань важливо враховувати особливості сучасних умов нарощування процесів глобалізації. Саме тепер зростає значення формування полікультурної ідентичності особистості, де слід скорегувати і парадигму мультикультуралізму. Положення останньої про взаємодію, толерантності культур збережуть своє значення, оскільки монокультурна ідентичність може стати певною перешкодою в процесах комунікації в силу того, що в ній полягають деякі обмеження, засновані на

особливостях тієї чи іншої культури. З посиленням глобалізації також зростає і завдання формування громадянської ідентичності всіх індивідів

полікультурного соціуму і сприяння їм у виході за рамки своєї культури, набуття почуття впевненості себе в нових міжнародних умовах.

ПОСИЛАННЯ:

- ¹ Пасякина Л.С. ЕС: иммигранты как необходимость и как проблема // Современная Европа. – 2012. – № 4. – С. 40.
- ² Thilo Sarrazin Deutschland schafft sich ab. – DVA Verlag München. S.21.
- ³ Германия стала страной мигрантов // Центр регионального развития «Сотрудничество без границ» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://collaboration.org.ua/ru/pro-tsentr/>.
- ⁴ Борис Кагарлицкий «После мультикультурализма» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.antifa.ru/5945.html>.
- ⁵ Ткаченко В. Криза мультикультуралізму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://svpressa.ru/society/article/38872/>.
- ⁶ Германия променяла мультикультурализм на Четвертый рейх [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ttolk.ru/>.
- ⁷ Мультикультурализм может стать эффективной моделью для России **16:21** 06.09.2013 РИА Новости [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ria.ru/politics/20130906/961316123.html#ixzz2gIKu0Vcs>.
- ⁸ Вардазарян С. Политика мультикультурализма на примере стран Западной Европы: конструктивизм и деструктивизм. Режим доступа: <http://rauresearch.wordpress.com/2012/02/13/%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0>.
- ⁹ Федосеев А. Крах мультикультурализма в Европе. Режим доступа: <http://sozidatel.org/analitika/3811-krah-multikulturalizma-v-evrope.html>.

Soloshenko V.V. Challenges of the integration policy and multiculturalism in European countries / State Institution «Institute of World History of NAS of Ukraine».

The article examines the the problems of the integration policy of migrants from third countries to the societies of the countries of united Europe. The problems and challenges faced by the leading states of the European Union promoting the multiculturalism paradigm at the present stage of globalization are considered.

Keywords: globalization, international migration, the policy of multiculturalism, Europe

Солошенко В.В. Вызовы политике интеграции и мультикультурализма в странах Европы / ГУ «Институт всемирной истории НАН Украины».

В статье анализируется круг проблем политики интеграции в общества стран объединенной Европы мигрантов из третьих стран. Отдельно рассматриваются проблемы и вызовы, с которыми столкнулись ведущие государства Европейского Союза, придерживаясь парадигмы мультикультурализма на современном этапе глобализации.

Ключевые слова: глобализация, международная миграция, политика мультикультурализма, Европа.

Стаття надійшла до редколегії 27.05.2013

Прийнята до друку 20.06.2013